

Fig. 1 - Grad Šrajbarski turn, spet poln življenja, vsaj na nekaj časa.

Naša arhitekturna dediščina je **ogrožena**. Kot vsi objekti ima namreč življenjsko dobo, ki jo narekujejo dejavniki njenega časa, kraja ter kulture nastanka.

Pomembno vlogo v življenjski dobi objekta ima tudi **program**, saj stavbe, ki neprekinjeno služijo družbeno koristnemu namenu, zaradi vzdrževanja, ki so ga deležne s strani uporabnikov in zaradi vrednosti, ki ji jo ti uporabniki posledično pripisujejo, propadajo počasneje kot zapuščene stavbe.

Zaradi tega je puščanje stavb zapuščenih za daljša obdobja časa problematično, kar pa se dogaja pre pogosto, predvsem zaradi mnogih nestrinjanj, tehničnih in ideoloških spomeniškovarstvenih omejeitev in **navzkrižij interesov** akterjev v procesu prenove, ki podaljšujejo **izgubljeni čas**, ki preteče od zapustitve objekta do dosega konsenza o njegovi prenovi.

Vzpostavitev novega, drugegačnega programa v stavbnem tkivu, je problematično, saj **spremembe** programske namembnosti objekta s seboj prinesejo spremembe v grajeni strukturi stavbe, kar pri dediščini seveda ni dopustno. Kako lahko naredimo stavbo sposobno sprejeti nov program, adaptabilno, brez da bi vanjo posegali?

Leupen definira tri tipe adaptabilnih stavb, IFD (industrijske, fleksibilne, razstavljive) stavbe, polivalenčne stavbe, ter delno fiksne in delno zamenljive stavbe, v katerih leži ključ do naše rešitve za stavbno dediščino.

Če lahko začasna, fleksibilna in zamenljiva polnila s konstantno metamorfozo kot odziv na spreminjajoče se okoliščine in družbi, prostoru in času, zagotovijo adaptabilnost in s tem uporabnost sicer dolgoživim in rigidnim novogradnjam, le zakaj ne bi mogle istega efekta doseči znotraj že obstoječih, nespremenljivih in (renutno) praznih sistemov - zavarovanih stavb?

Začasnost, torej časovna omejenost olna, v katerem operiramo, je ključnega pomena, saj rešuje obe dilemi, ki preprečujeta vzpostavitev programa v historičnih stavbah, posledična **reverzibilnost** posega rešuje tehnični problem, še bolj pomembno pa se z načrtno končnostjo predlaganega programa osvobodimo ideoloških zadržkov o primernem in neprimernem programu v zavarovanem stavbnem tkivu. Posledično je program svoboden, ključno pa je, da je **ekonomsko smotrno**, saj se le tako zagotavlja tako povod za začetno investicijo v revitalizacijo kot tudi ključna sredstva za vzdrževanje dediščine same.

To **časovno prilagoditev** objekta novemu programu omogoča začasna arhitektura, ki skupaj s sicer fiksnim zavarovanim objektom tvori adaptabilno stavbo po vzoru **okvirja in generičnega prostora**. Okvir - arhitekturna dediščina - mora le zagotavljati zadostno trdnost začasnim polnilom, ki se na različne načine vključujejo v sistem, le te pa sistemu zagotavljajo kapaciteto prilagodljivosti in odziva na najrazličnejše pogoje, ki jih okolje in čas zahtevata od samega starega objekta.

Ko se na neki točki doseže konsenz med akterji in se najde program in prenova, ki se ju smatra za primernejša in kvalitetnejša od zasnovanega sistema, se tega brez vsakih posledic kot načrtovano, **odstrani**. Objekt tako lahko nadaljuje svoje naslednje poglavje življenja, do katerega je morda sploh prišel samo zaradi svoje nepretrgane naseljenosti, nam pa ostane le spomin na nepričakovano obdobje v njegovi dolgi zgodovini in vera v prihodnost, da bo kljub morebitnim nepričakovanim okoliščinam vedno obstajal način, da se njegova zgodba nadaljuje še naprej.

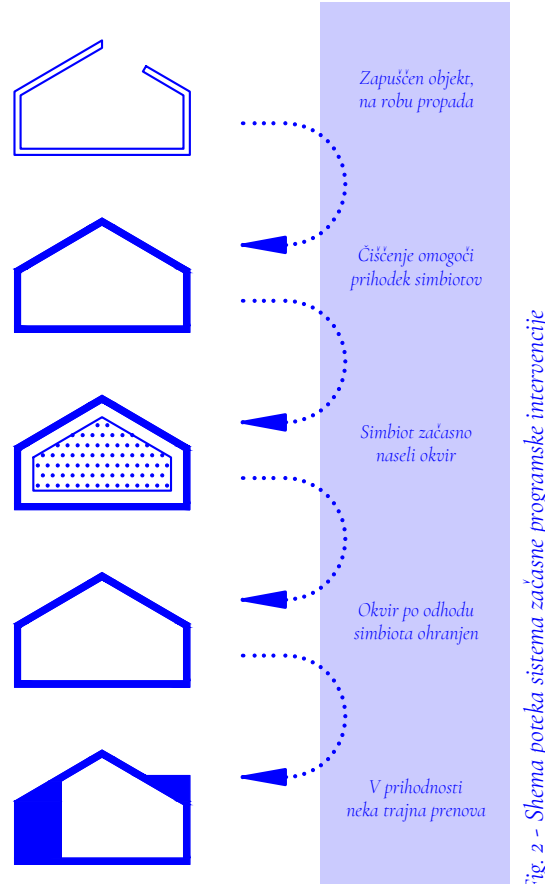

Fig. 2 - Shema povesča sistema začasne programske intervencije

Tisto, kar traja in tisto, kar ne;

Idejna zasnova sistema začnih programskih intervencij v zapuščeno stavbno dediščino: Primer gradu Šrajbarski turn v Leskovcu pri Krškem

avtor: Rožle Toš

mentor: doc. Mitja Zorc, univ. dipl. inž. arh.

konzultant za konstrukcije: Aleš Strašek, univ. dipl. inž. grad.

konzultant za požarno varnost: doc. dr. Domen Kušar, univ. dipl. inž. arh.

magistrsko delo - Ljubljana, 2022

Grajska arhitektura je na Slovenskem pogosta in cenjena oblika stavbne dediščine, čeprav pogosto, predvsem zaradi svoje velike starosti, odočnosti in zapuščenosti, ni več v najboljšem tehničnem stanju. Ta dejstva podpira izvedena **analiza** v register nepremične stavbne dediščine vpisanih objektov, predstavnikov grajske arhitekture (gradov, graščin in dvorcev), njihovega tehničnega stanja in programa ter posledične ogroženosti. Rezultati so zgornji:

Izmed
355
enot grajske arhitekturne dediščine
jih je
128
ogroženih!

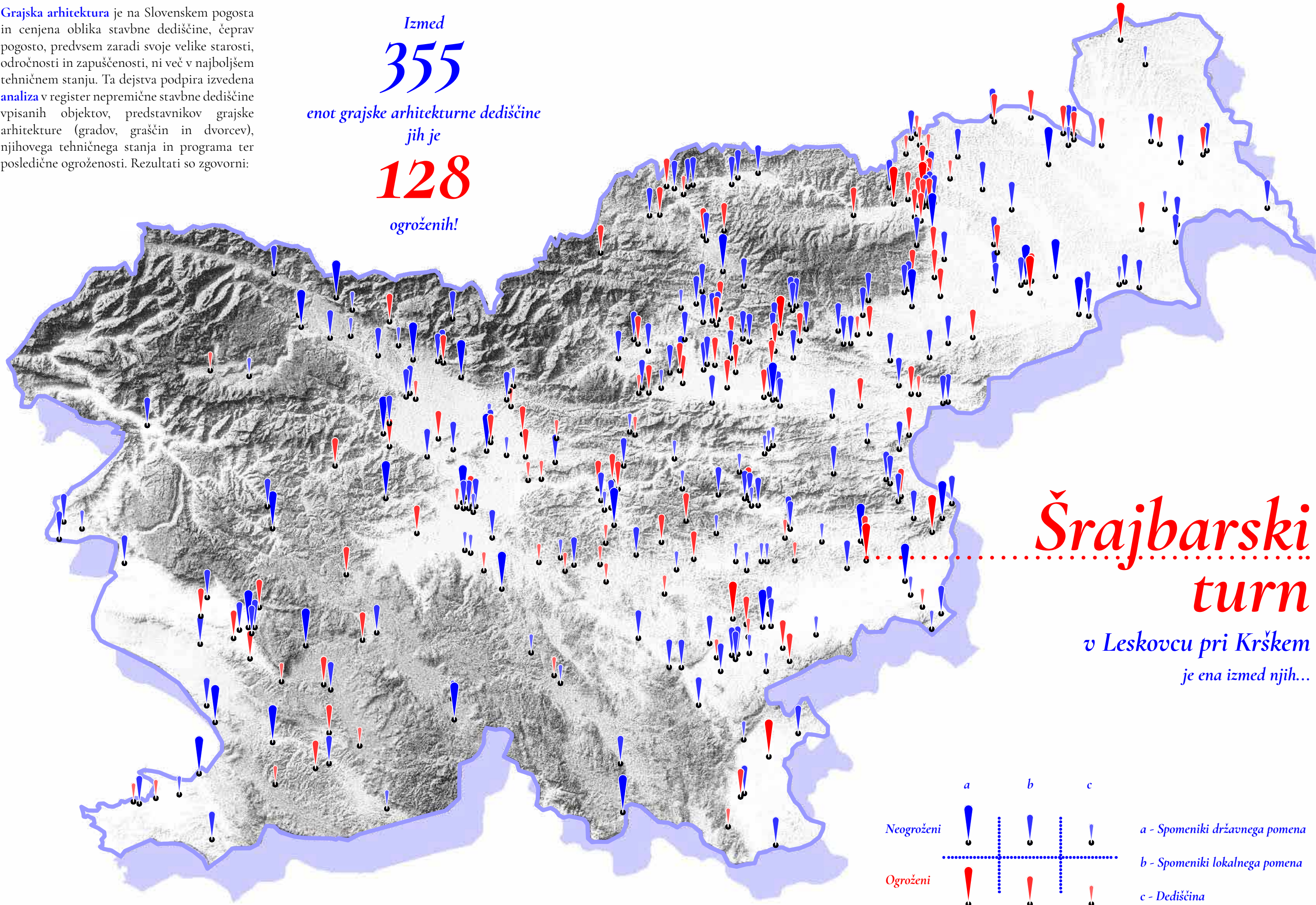
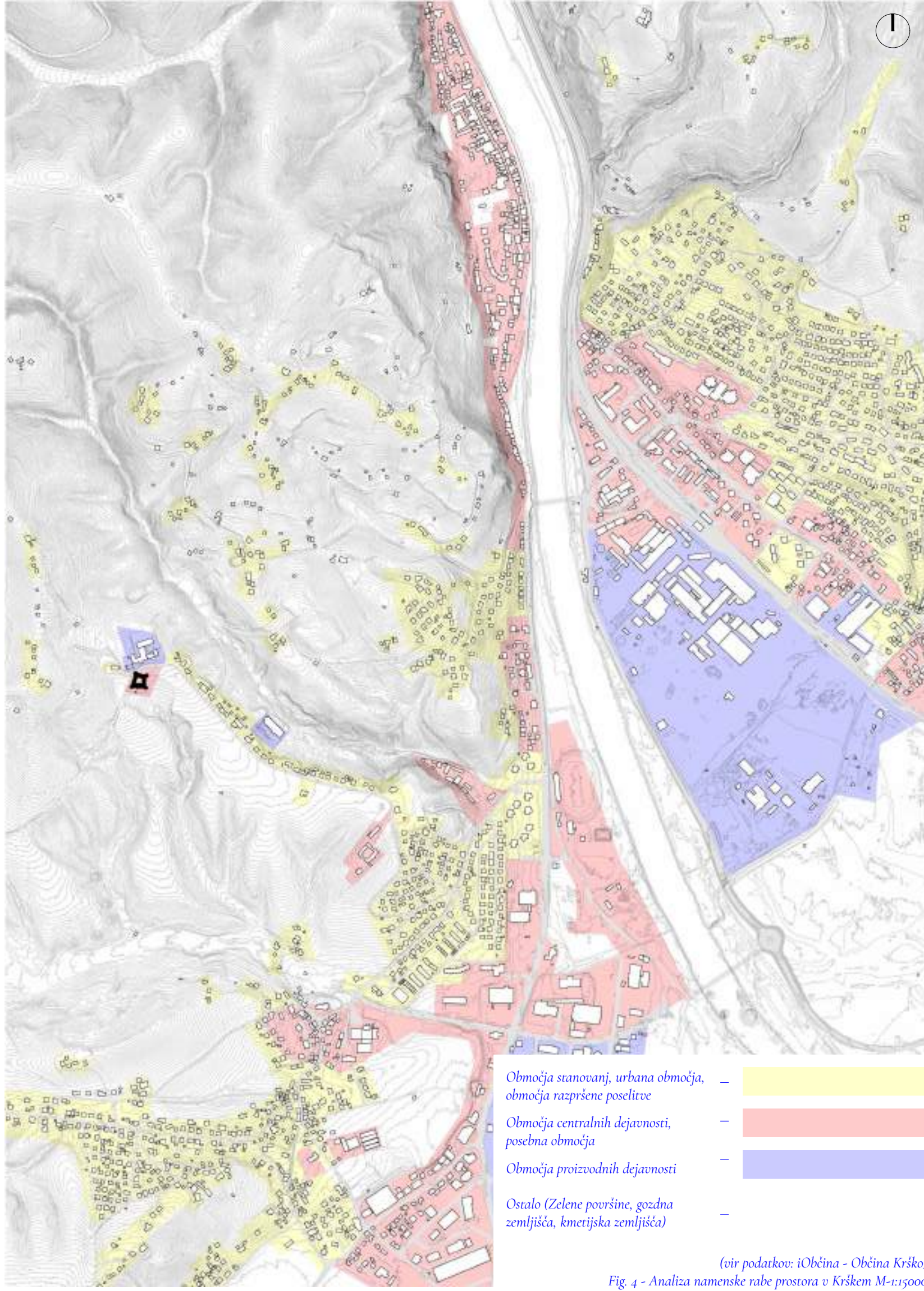
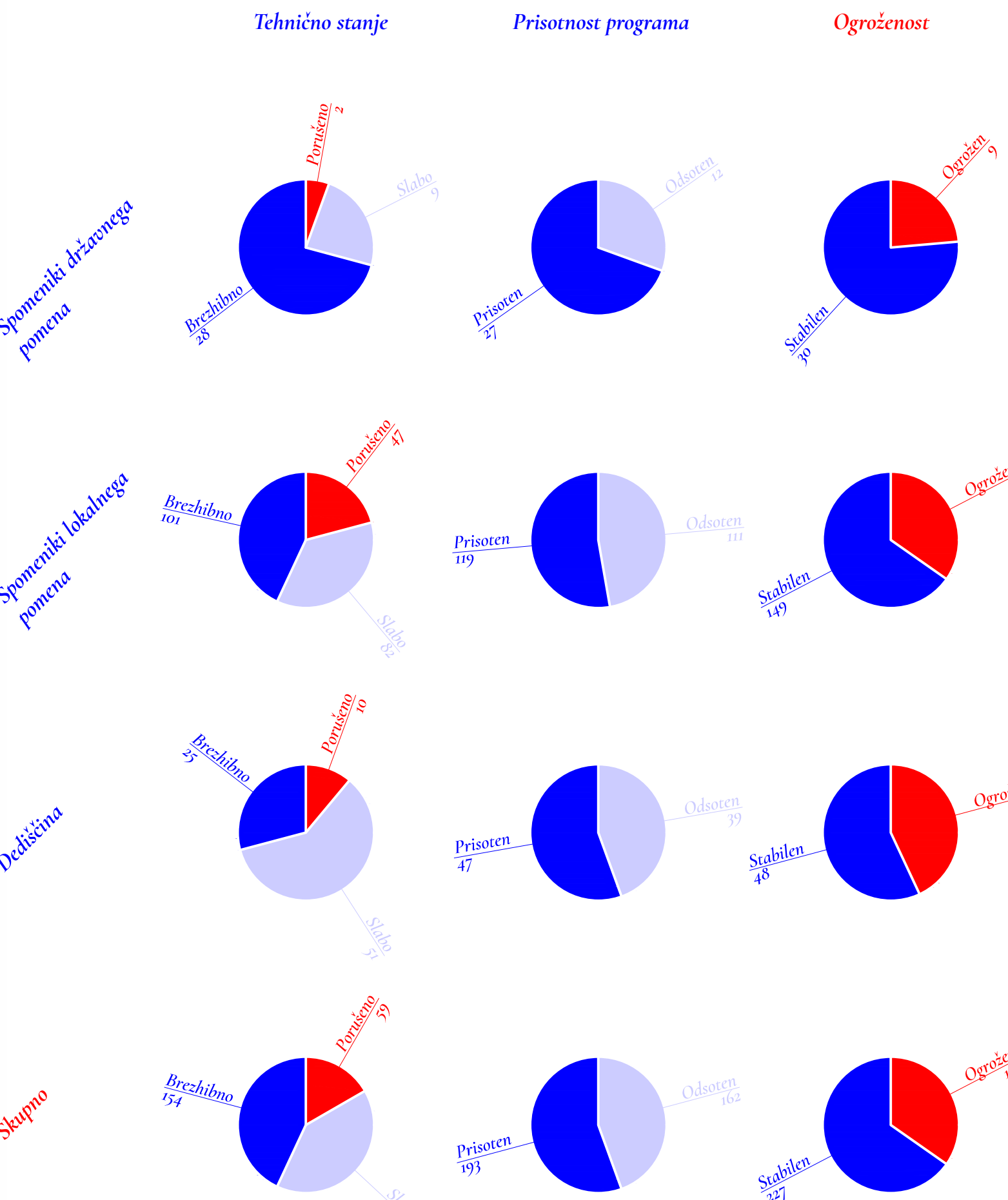
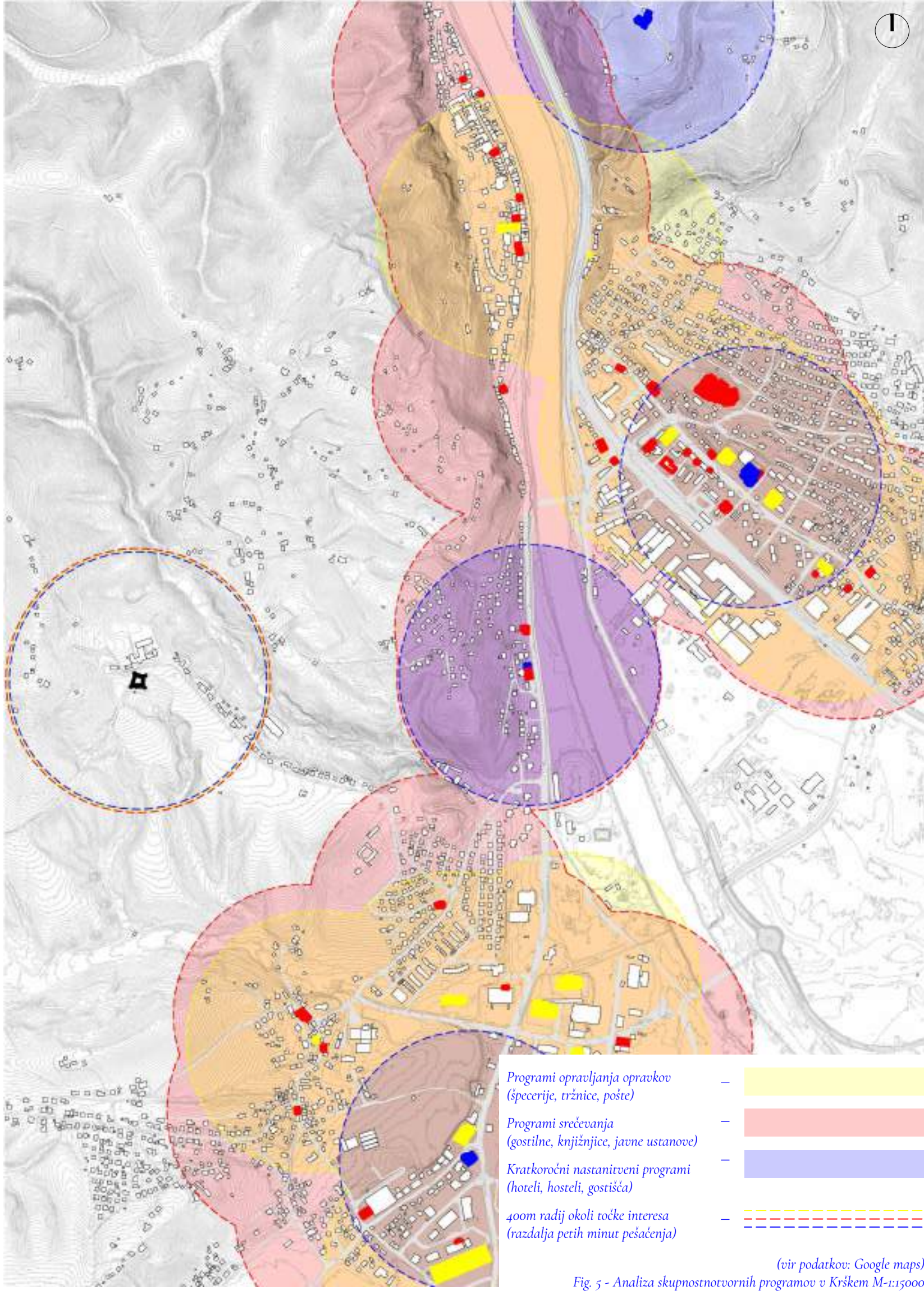

Fig. 3 - Zemljevid vseh kot nepremična kulturna dediščina zavarovanih gradov v Sloveniji (vir podatkov: Register nepremične kulturne dediščine)

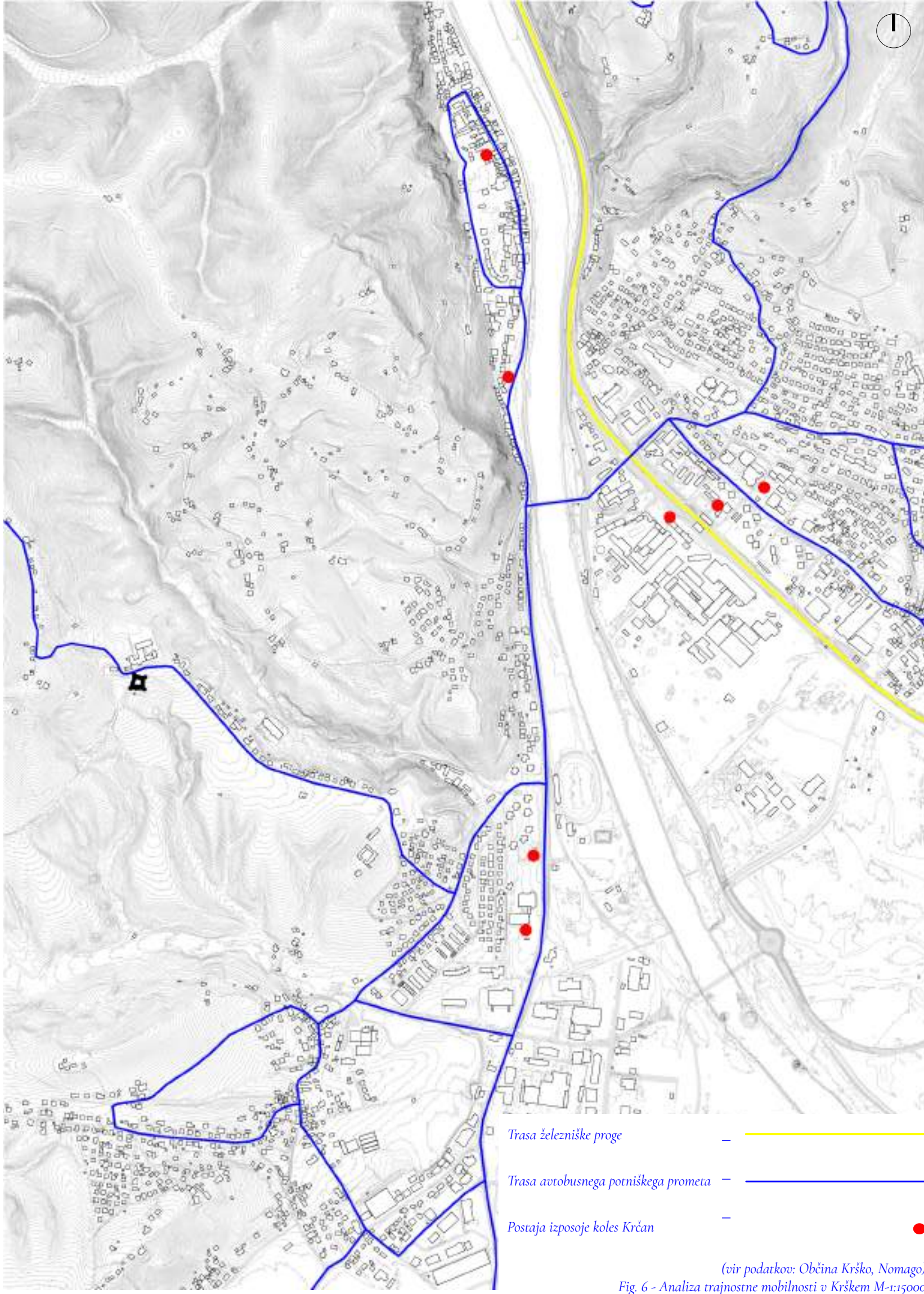
Analiza kaže na vidno korelacijo med **zapuščenostjo** in slabim **tehničnim stanjem** objekta z njegovo **ogroženostjo** za propad. Ti podatki, v povezavi z že živahnim javnim diskurzom o možnostih reševanja in ohranjanja teh objektov, kažejo na velik potencial grajskih stavb kot pionirskih subjektov za aplikacijo in predstavitev sistema ohranjanja z začasnimi intervencijami. Izmed vseh 355 gradov v Sloveniji, v tej nalogi obravnavamo grad **Šrajbarski turn**, ki se nahaja v **Leskovcu pri Krškem**.

(vir podatkov: Občina - Občina Krško)

(vir podatkov: Google maps)

(vir podatkov: Občina Krško, Nomeno)

Kateri program bo Šrajbarskemu turnu zagotovil kar največ življenja in ekonomskih koristi, ter bo obenem koristil tudi okoliškemu mestu in skupnosti? Za sprejetje te odločitve je potrebna analiza širše okolice Krškega, v katerega konurbaciji se nahaja grad.

Krško je aglomeracija več zaselkov (Krško, Videm, Leskovec, Trška Gora), ki se od jedra ujetega med okoliško hribovje in strugo Save žarkasto širi v okoliško hribovje. Zarki in zaledje mesta naspolso po pretežno stanovanjske rabe, na enem izmed njih leži tudi Turn.

Programi z največ življenja (programi srečevanja - javne ustanove, knjižnice, kavarne; programi opravljanja - špecerije, pošte; programi nastanitve - hoteli, prenočišča). Pokrivajo center, prebivalci zalednih žarkov - in z njimi okolice gradu, pa teh programov niso deležni.

Širjenje teh programov v Turn bi pripomoglo k urbanizaciji in zgoščevanju prebivalstva, nadejalo razvoj Krškega v smislu policentričnega razvoja ter zmanjšalo potrebo po uporabi avtomobila ter s tem pripomoglo k razvoju trajnostne mobilnosti.

Krško je s preostankom Slovenije dobro povezano z lego ob železnici, mestni javni potniški promet pa ima urejen z mrežo avtobusnih linij, ena izmed njih vozi tudi mimo Šrajbarskega turna. V mestu deluje tudi sistem izposoje koles Krčan.

Lega gradu ob liniji JPP je ključnega pomena, saj omogoča dostop do gradu s strani širše publike. Vzpostavitev gradu kot ponovne točke interesa v prostoru bi služila tudi k potencialu širjenja mreže avtobusnih prevozov ter kolesarskih postaj v SZ zaledje mesta.

V nalogi zavzame simbiotski sistem obliko modularnega sestava **prizem, palijic** in **polnil**:

Osnovni element sistema je preprosta jelkena **štiristrana prizma** dimenzije a x b = 40 x 40 cm in višine h = 15 cm, sestavljena iz jelkenih cevi kvadratnega profila debeline d = 2 cm. Prizme se v vsako smer povežejo z drugimi prizmami, na ta način se tvori **prostorsko palijic** - mreža, z **osnovnim rastrom 40 cm**.

Palijci igra v zasnovi **dve vloge**; prva je funkcija **slepega tlaka**, ki dvigne vse pohodne površine nad nivo obstoječih tlakov, in tako zaznavno loči 'nov' prostor od starega ter med njima ustvari konstantno tenzijo. Dvigljena pohodna površina pod tlakom, znotraj palijic, omogoča tudi napeljavo vseh **inkalajcijskih vodov**, ki jih tako ni potrebno postavljati v obstoječo tkivo zavarovanega objekta, palijčni razvod tako postane **žilno omrežje** simbiotskega organizma v gradu. Ta obremen **razporedi obtežbo** na obstoječa tla, ter tako zavaruje stare tlake ter talne konstrukcije, s pomočjo oblažjenega dvignega navoja na stiku s tlemi pa se neinvazivno prilagodi tudi nenakomernim površinam. Svojo drugo vlogo **palijc** **prizem** dobi, ko se ga obrne na glavo in dvigne v zrak - preslikan sistem sedaj služi kot **zornopno palijc**, znotraj katerega je prav tako mogoče voditi nujne instalacije in montirati razsvetljavo.

Vertikale v sistemu nastopajo v obliki **vitkih jelkenih stebrov**, cevi okroglega prereza premera d = 4 cm in višine min. h = 300 cm, ki se preko tipičnih jelkenih profilov vijanece s talnim palijcem in stropnim palijcem, ki ga tako nosijo. Zavetovanje je izvedeno v zadnjih dveh robnih poljih vsakega niza stebrov v obliki preprostih jelkenih zategov obliki križa preko dveh polj. Izjemno tanke vertikale tvorijo gost ritem 40 cm in prosipajo a fikšno definirajo prostor na eni in prostor na drugi strani niza. Na skrajnih koncih stebra je ta oblikovan z **okroglo podložko** s protizdrsnim nevprijemnim podstavkom (enačaka, kot pod celotnim talnim palijcem), ki zagotavlja varen in nežen stik z obstoječo površino, brez sidranja ali vijpanja v dedščino. Na zgornji strani je stebel izveden s **teleskopsko razširjivjo**, kar omogoča razširitev stebra na svelto višino prostora, kar strukturo fiksira v prostor in preprečuje zdrse ali poškodbe ob morebitnem potresu. Podoben teleskopski detalj z gumijasto podložko najdemo dodan palijcem tudi horizontalno, ob primeru prevlekle bližine med robom sistema in steno gradu.

Ti osnovni elementi tvorijo **nosilni 'skelet'** sistema, vanj pa je nato mogoče vnašati najrazličnejša **polnila** - tlake, stene in stropove, ter okna in vrata, ki nadomestijo polja stenskih polnil. Ta zadostajo potrebam različnih prostorov in uporabnikov, lahko pa skelet funkcioniira tudi brez njih.

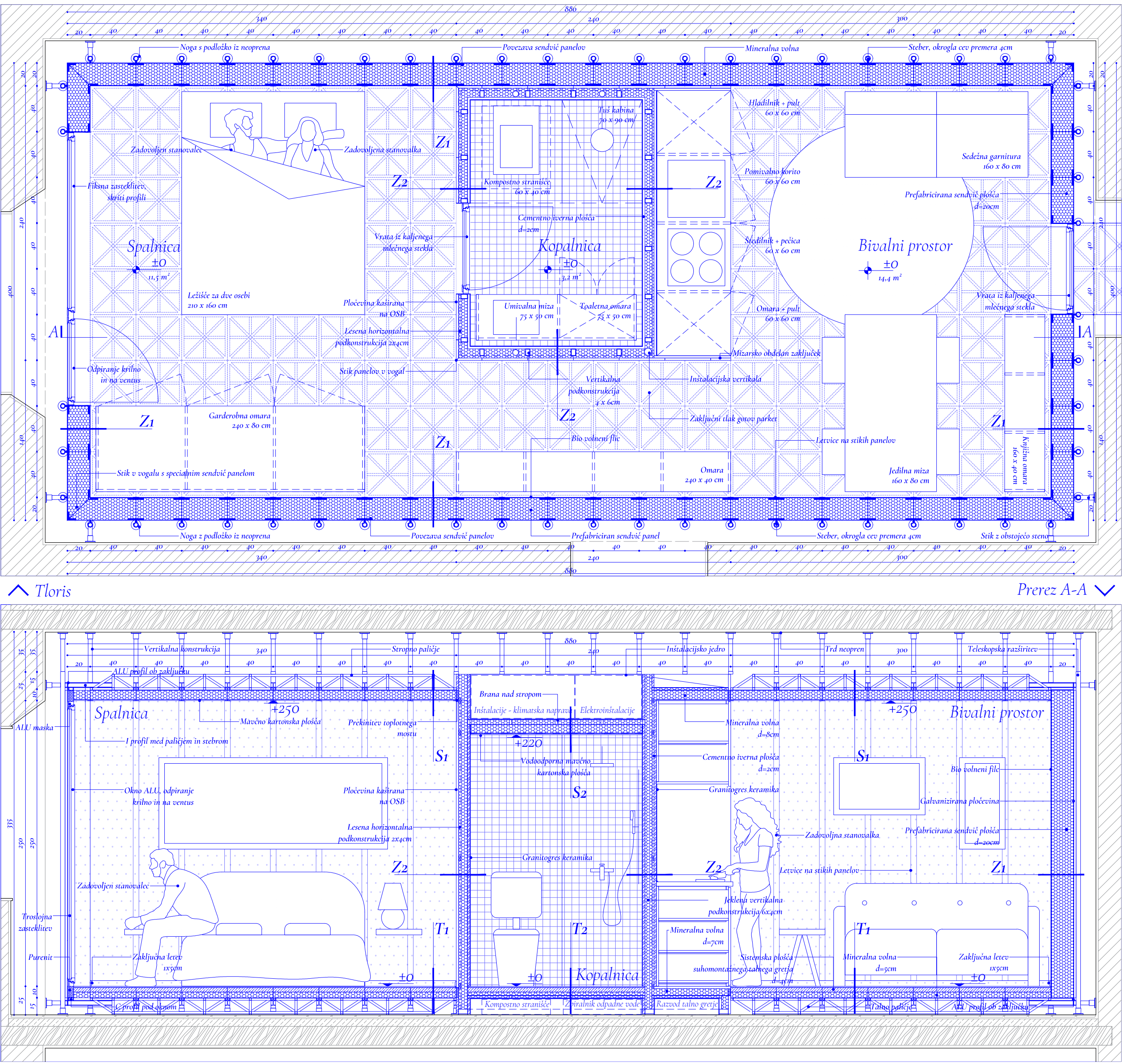
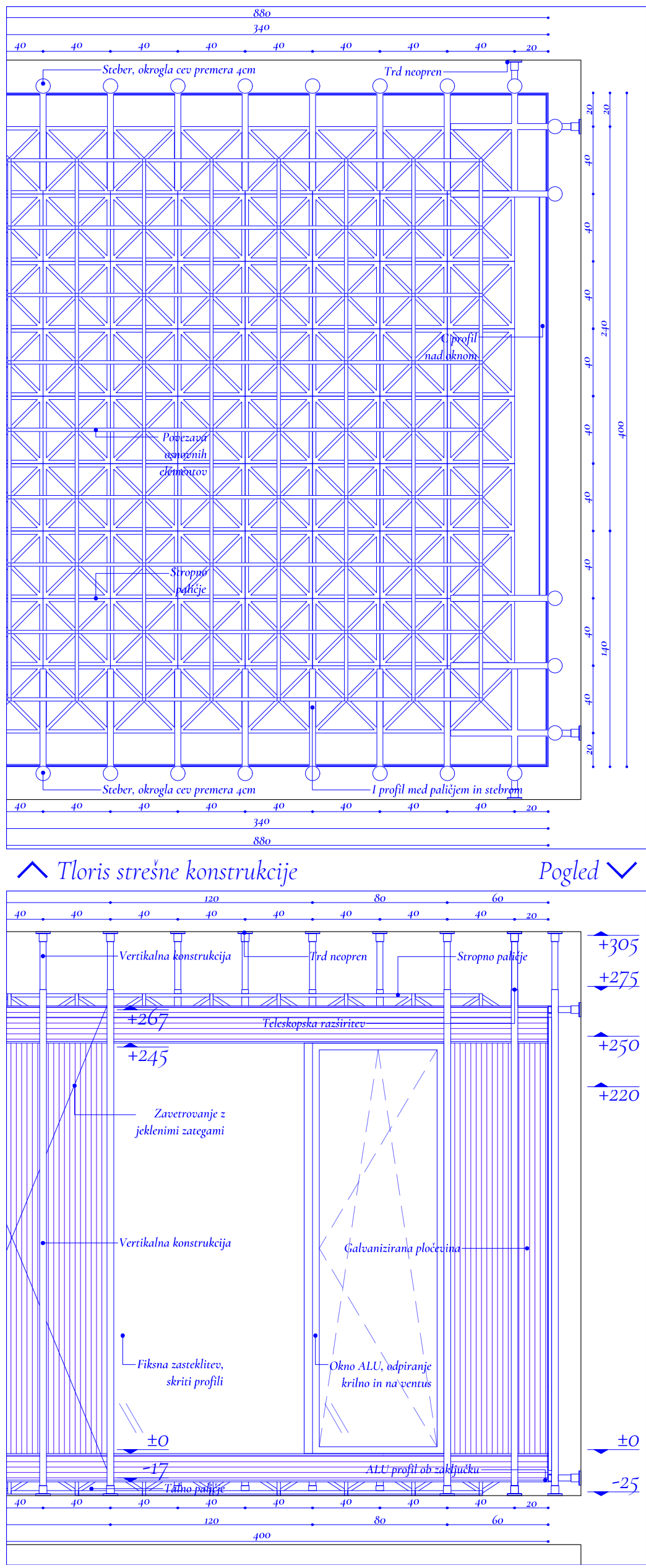
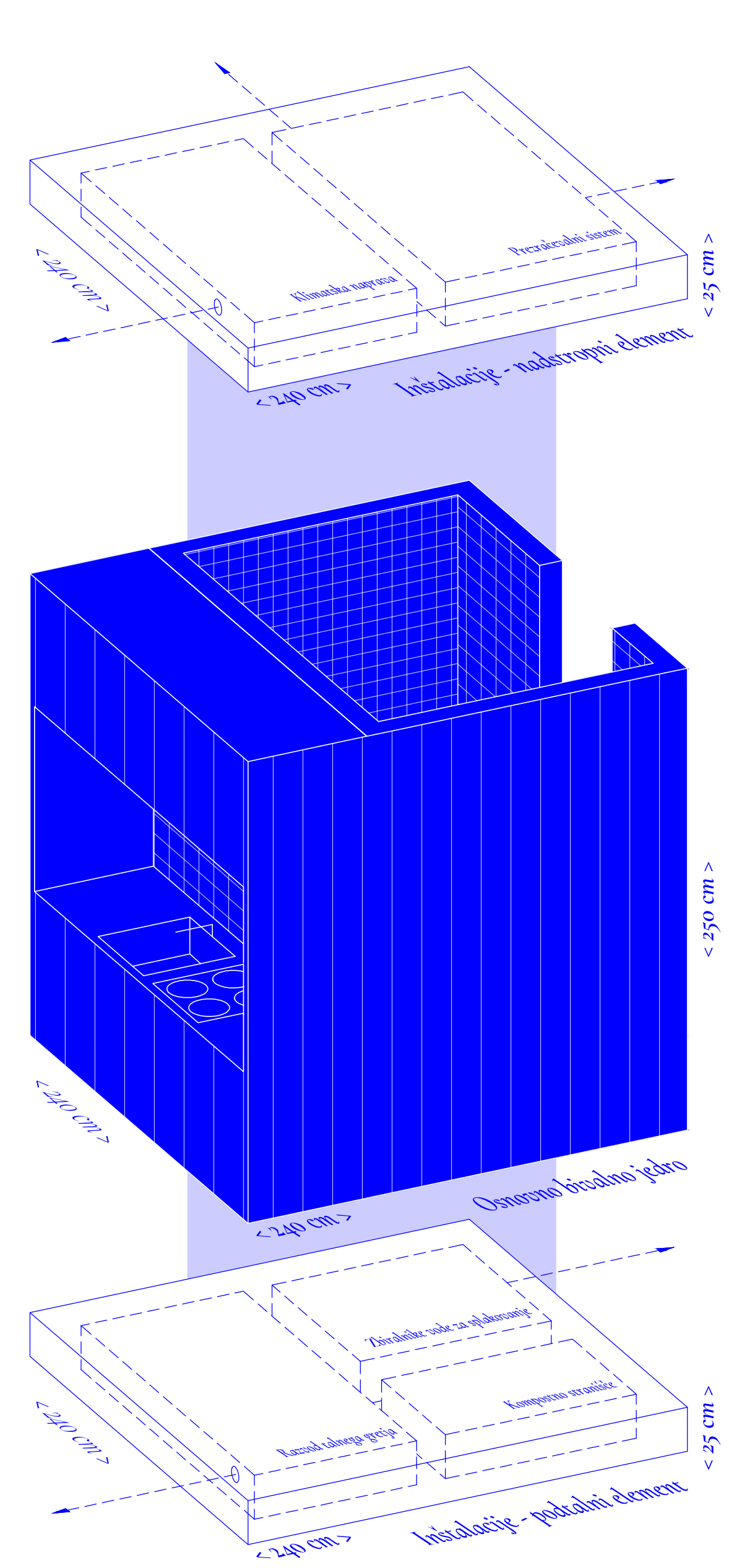
Jedra v strukturi predstavlja jo funkcionalna ter tehnološka središča prostorov, ki jih naseljujejo. Vsako jedro je mišljeno kot **eksoistenčni minimum** potreb uporabnika danega programa v danem prostoru. Jedro zajema točno to, kar posameznik nujno potrebuje, nič več in nič manj, vse ostalo se lahko v prostor svobodno doda v obliki dodanega pohištva - organelov v sistemu. Jedra so zasnovana na istem rastru 40 x 40 cm kot preostali osnovni elementi, kar jim omogoča svobodno vstavitve znotraj mreže prizmičnih palijci. Jedra se s svojo zgornjo in spodnjo stranico ne nahajajo znotraj skeletnega palijca, temveč ga prebadata. V območjih, 'pooplenjen' v ravnino palijci, imajo jedra **prostor za instalacije**, katerih razvod potekajo znotraj palijčnih struktur.

Steni elementi je tako definirana celota sestava, ki kot ortogonalna kultura bakterijske plesni v petrijevki prepreda celotno površino gradu, v obstoječih sobah ustvarja svoj lastni svet, neisehni možnosti in ambientov, ki se v vsakem trenutku obenem odzivajo na grajsko strukturo, a so od nje obenem kompletno avtonomni.

> Fig. 23 - Perspektivni prerez / fasadni sb objekta, M = 1:50

Fig. 24 - Razstavljena aksonometrija bivalne celice

Fig. 24 - Detajlni tloris, prerez, pogled in tloris strehe ocone simbota, M = 1:25

Simbiozi delujejo kot delno prefabricirani, a modularno robnim pogojem prilagajajoči se elementi, ki se lahko na sistemu mreže zaporedno prilagodijo tako različnim prostorom znotraj enega gradu, kot povsem drugim prostorom znotraj drugega, kot prvega nekoč zapustijo. Ta ciklična **reciklaža** tako omogoča elementom sistematično vključitev v različne objekte, kar omogoča holističen in sistematičen pristop na nivoju celotnega fonda zapuščene stavbine dedščine.

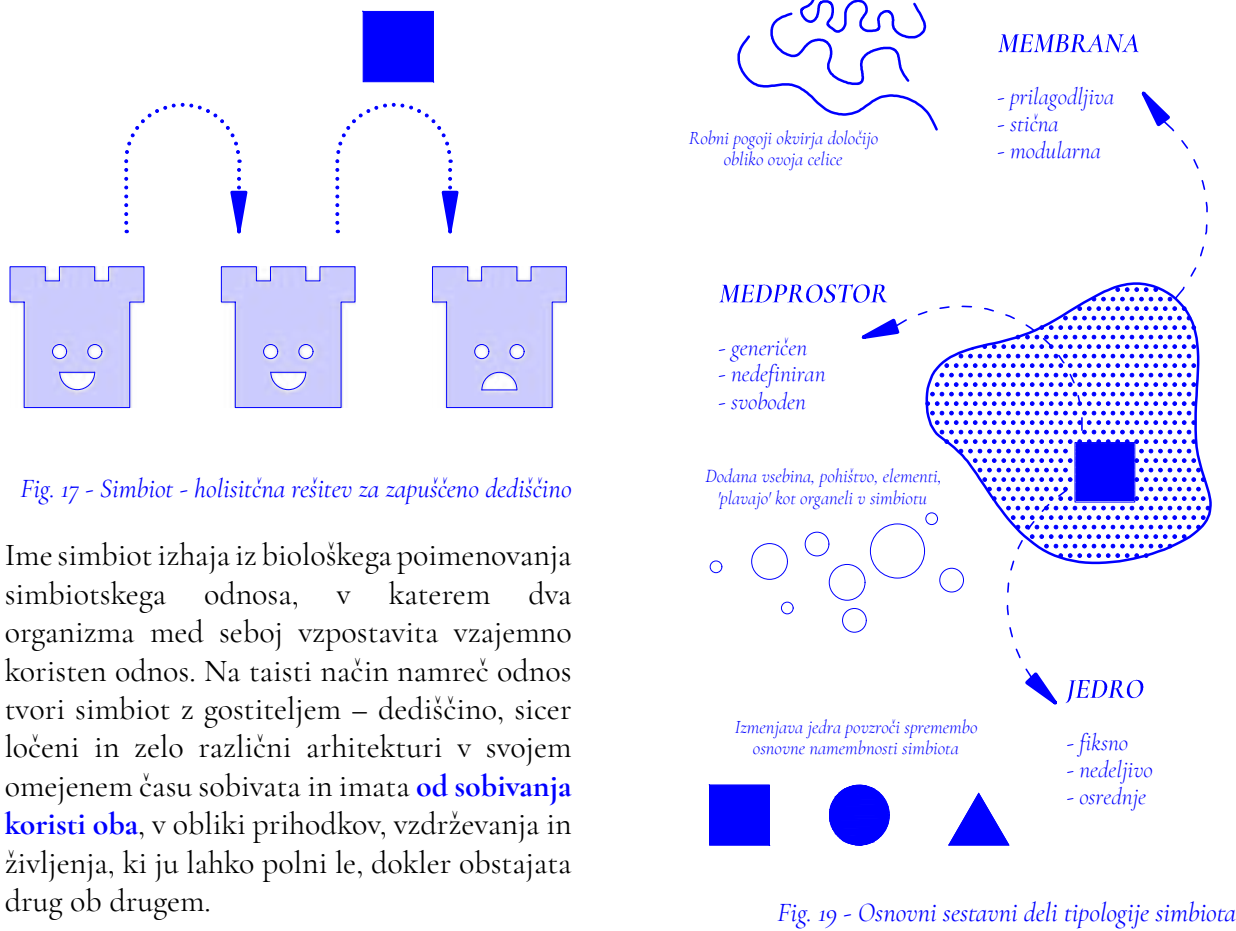
Tipologija simbota je v osnovi sestavljena iz teh enakovrednih komponent: **membrane**, modularno prilagodljivim zunanjim ovojem vstavka, ki omogoča stik z obstoječim tkivom, jedra, fiksnim in nedeljivim osrednjim elementom, **jedrom**, ki definira namembnost prostora, ter mu omogoča povezanost na infrastrukturo, ter vmesnim **medprostorom**, ki je svoboden in omogoča nadaljnjo oblikovanje posameznega prebivalca.

Za razumevanje projekta so ključni trije koncepti arhitekturne zasnove:

1. - **MODULARNOST** - 'novi' deli **stavilne strukture** so del tipkega, modularnega, sestavljenega, zamenljivega, fleksibilnega in začasnega sistema osnovnih elementov - palijci in polnil.

2. - **NEDOTAKLJIVOST** - 'novi' deli strukture spoštujejo in ustvarjajo odnos in kontrast do obstoječega stavbnega tkiva ter vanj nikakor ne posegajo, temveč se mu prilagajajo in nanj odzivajo.

3. - **INDIVIDUALNOST** - 'novi' deli strukture ne tvorijo zaprtih, končnih in rigidnih struktur, temveč nadaljnjo omogočajo svobodo uporabe svojih uporabnikov, generični prostor, ki ga tvorijo, je svoboden in političen.

< Fig. 18 - Intervencija v gradu ne sil v osredje, temveč se umakne v oaze, praktično skrje, ter puka zgodovino objekta v fokusu